

PÄŤ PREDBEŽNÝCH TÉZ O EXAKTNOSTI

Martin KANOVSKÝ

Keďže som nechcel svoj príspevok koncipovať rozsiahlejšie ako na niekoľkých stránkach, musel som svoje úvahy vyjadriť vo veľmi hutnej a koncíznej forme, ktorá nedovoľovala širšiu argumentáciu. Prosím preto čitateľa o zhovievavosť.

*

Zámerné som nepoužil slovné spojenie „exaktná filozofia“, ktoré sa mi zdá byť nezmyselné. Slovo „exaktná“ v mojej jazykovej hre konotuje „vedecká, intersubjektívne platná“, a to podľa mňa nemá nič spoločné s filozofiou. Súhlasím preto s Piagetom ([3], 46) (a zrejme aj s Rybárom a Kováčom [1]), že filozofia sa zaoberá koordináciou hodnôt a možno o nej hovoriť skôr ako o múdrosti, láske k múdrosti, ako o vede. Vo svojom výskume (skúmanie systémov kultúrnych pravidiel [kódov] minulých kultúr prostredníctvom semiotických modelov) som si musel položiť otázku, či možno vybudovať alebo aspoň principiálne chápať semiotiku ako exaktnú vedu. Svoju kladnú odpoveď na túto otázku sa teraz pokúsím čo najstručnejšie vyjadriť v nasledujúcich piatich komentovaných tézach.

1. Problém rozlíšenia (demarkácie) vedy od nevedy nespočíva v objektoch skúmania (empirických faktoch), ale v spôsobe konštrukcie teórií, hypotéz a modelov, ktorými sa empirické fakty vysvetľujú.

1.1. Nemá zmysel hovoriť o *empirických faktoch*, ani o *pozorovacích vetách* alebo *výrokoch* o faktoch, že sú vedecké, alebo nevedecké (exaktné či nie) (pozri [5]).

1.1.1. Vedecká alebo nevedecká môže byť jedine teória, ktorá fakty vysvetľuje.

1.2. *Vysvetlenie* faktov teóriou znamená, že fakty možno z teórie dedukovať ako aktualizácie ([7], 68) jej možností.

1.3. Teória je vedecká (alebo exaktná), ak je skonštruovaná tak, že ju možno empirickými faktmi vyvrátiť (pozri [4]). Inak povedané, ak množina empirických faktov, ktoré jej principiálne môžu protirečiť, nie je prázdna. Každú teóriu možno vyjadriť ako systém *zákazov*, teda ako vylúčenie istých stavov vecí. Exaktná teória musí pripúšťať možnosť existencie aspoň jedného faktu, ktorý nie je jej možnou aktualizáciou.

1.3.1. (Tým sa z empirických vied vylučujú formálne axiomatizované systémy, napr. matematické teórie alebo logické kalkuly. Sú založené na axiómach, pravidlách vyvodzovania a tautológiach, ktoré sú vždy platné. Sú súčasťou vedy, ale nie empirickej vedy).

1.4. Vedeckosť teórie nemožno stotožňovať, ani redukovať, ani interpretovať ako pravdivosť jej výrokov, ani ako ich pravdepodobnosť. Logické a matematické pravdy sú tautológie, ktoré nevypovedajú o empirickom svete. Ak sa náhodou teória skladá iba z (empiricky) pravdivých výrokov, teda z výrokov, splnených všetkými objektmi, znamená to iba toľko, že sa doteraz nenašli objekty, ktoré jej výroky nespĺňajú, teda že teória doteraz odolala vyvráteniu. Teória zostáva vedecká a exaktná, aj keď je čiastočne alebo úplne vyvrátená, teda aj keď (alebo možno práve preto) sú v nej nepravdivé výroky (To, že v Newtonovej teórii je nepravdivý postulát o nekonečnej rýchlosti svetla, nijako neobmedzuje jej vedeckosť).

2. Prírodné vedy formulujú hypotetické prírodné zákony a sociálne vedy – hypotetické sociálne pravidlá.

2.1. Prírodný zákon nie je principiálne odlišný od sociálneho pravidla. Ani prírodný zákon, ani sociálne pravidlo nie sú logickými a matematickými tautológiami, teda neplatia absolútne. Sú kontingentné stavy vecí, teda závisia od kontextu podmienok. (Ak sa rýchlosť pohybu blíži rýchlosti svetla, prestávajú platiť pohybové zákony newtonovskej mechaniky, ktoré sa menia na limitný prípad relativistických zákonov. To isté platí aj o zmene rozmerov smerom k mikrosvetu a kvantovej mechanike.)

2.1.1. Prírodný zákon možno zmeniť iba zmenou *celého* kontextu podmienok; porušenia sociálnych pravidiel sú samy *súčasťou* kontextu podmienok a tiež vyvolávajú prechod k sociálnym pravidlám vyššieho rádu. Prerušenie kultúrnej komunikácie je sociálnou singularitou.

2.2. Sociálne pravidlá možno formulovať a skúmať rovnako exaktne ako prírodné zákony, pomocou hypotetických modelov, ktoré možno vyvrátiť na základe empirických faktov.

2.2.1. Správanie, myslenie a jazyk ľudských bytostí sú také isté empirické fakty ako pohyb planét. Na tom nič nemení intencionalita a jedinečné psychické a mentálne usporiadanie, ako sa mylne nazdáva Searle ([6], 85). Každý akt, prehovor, myšlienka jednotlivca sú originálne a jedinečné – a ako také úplne mimo oblasti vedy. To však nič nemení na skutočnosti, že sú nevyhnutne podriadené sociálnym pravidlám. Fyzika elementárnych častíc neskúma *práve tento* jedinečný bozón W, ktorý sa rozpadol v CERN roku

1983. Každá častica je jedinečná, ale to fyziku nezaujíma práve tak, ako intencionalita subjektu nemôže zaujímať sociálnu vedu, ale len sociálnu filozofiu alebo psychológiu. Nazvať lingvistiku alebo ekonómiu „aplikovanými intencionálnymi vedami“ (Searle [6], 91) je číry nezmysel. Empirickú vedu nezaujíma ani to, či systémy, ktoré skúma, sú a do akej miery teleologické.

2.3. Sociálne pravidlá sú systémami kultúrnych kódov, ktoré z množiny všetkých možných sociálnych stavov vecí (správaní, zvukov) niektoré vylučujú a niektoré predpisujú (teda vylučujú ich opak). Sú to kultúrne naučené a odpozorované vzory interakcií; ale to nie je podstatné. Z epistemologického hľadiska sú to *teoretické modely*, konštrukcie, ktoré umožňujú vysvetlenia. Empirický fakt možno vysvetliť (a predikovať) iba vtedy, ak sa pokladá za aktualizáciu skonštruovaného modelu (teórie, systému pravidiel).

2.4. Prírodné zákony a sociálne pravidlá nie sú inherentné empirickým faktom. Keďže tieto zákony a pravidlá opisujú iba kontingentné stavy vecí, ktoré sa menia spolu s podmienkami a menia sa aj zákony a pravidlá, pričom sa empirické fakty principiálne nemusia meniť, nemožno ich postulovať ako im inherentné, iba ak stav „byť inherentný“ interpretujeme pragmaticky podľa istého prípadu. Ak však pojem „inherentný“ (alebo pojmy podstata, esencia, substancia, atď.) transformujeme podľa pragmatiky, stratí pozitívny zmysel.

3. Kultúrne kódy (sociálne pravidlá) sú pravidlami komunikácie, ktorá sa uskutočňuje v znakoch a iba v znakoch. V konečnom dôsledku sú kultúrne kódy iba pravidlá spájania (interpretácie, konotácií a denotácií) znakov.

3.1. Komunikácia (myslenie, konanie, jazyk) je možná iba v znakoch.

3.1.1. Informáciami možno komunikovať iba v čase. Informácie musia teda nevyhnutne neustále poukazovať na iné (minulé a budúce) informácie, ktoré ich interpretujú, vysvetľujú a spresňujú. Pozitívna a osebe existujúca, sama v sebe prítomná a vystačujúca si informácia, ktorá by si nevyžadovala iné informácie, nie je možná – vyčlenila by sa z organizovaného systému, nebola by informáciou. Znak, *aliquid stat pro aliquo ad infinitum* je nástroj, ktorý sa utvoril práve na komunikáciu.

3.2. Každý čin, myšlienka, vnem, prehovor je osebe jedinečný, ale ako taký nepoznatelný, nevnímateľný a nekomunikovateľný – musí ho interpretovať následný vnem, čin, myšlienka, prehovor (pozri [2]), a tým začleniť do organizovanej štruktúry. Ak sa tak nestane, nenesie informáciu.

3.2.1. Tieto interpretácie možno vysvetliť iba tak, že postulujeme pravidlá, ktorými sa riadia. Tieto pravidlá sú skonštruované teoretické modely, kultúrne kódy.

4. Exaktnosť prírodných vied sa principiálne nelíši od exaktnosti sociálnych vied. Možno konštruovať *zlu* sociálnu vedu, teda pseudovedu alebo nevedu, ktorá o faktoch iba rozpráva, neposkytuje však ich intersubjektívne platné vysvetlenie, ale iba systém vier, ktoré platia len v rámci určitej (filozofickej) doktríny. To isté však platí aj pre prírodné vedy a netreba ísť ani ďaleko do dejín, aby sme to potvrdili.

4.1. Z epistemologického hľadiska, pokiaľ ide o exaktnosť, majú prírodné a sociálne vedy principiálne rovnaké metódy. Modifikácie vyplývajú výlučne z povahy empirických faktov. Spôsob oblečenia japonských samurajov v 16. storočí je jednoducho iný súbor empirických faktov, ako rozpad ťažkého bozónu W. Exaktnosť však nespočíva vo faktoch, ale v spôsobe konštrukcie teórií, teda vo vysvetlení faktov. Neschopnosť skonštruovať exaktnú teóriu, ktorá by vysvetlila sociálne fakty, nepochádza z povahy týchto faktov, ale z neschopnosti teoretika. Aké ľahké je zvaliť zodpovednosť na povahu faktov, ktoré sa nemôžu brániť! Mnohým sociálnym a humanitným vedcom, a ešte viac filozofom, ktorí sa im chcú pliesť do práce, by neuškodilo viac sebakritiky a skromnosti.

5. Konštruovať exaktné sociálne teórie je nielen možné, ale aj nanajvýš potrebné, hoci pokusov o takéto konštruovanie je ešte stále málo.

LITERATÚRA

- [1] KOVÁČ, L. - RYBÁR, J. (1994): Úsilie o vedeckú epistemológiu. *Organon F1*, č.2, 133-141.
- [2] PEIRCE, C. S. (1938-1952): *Collected Papers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- [3] PIAGET, J. (1977): *Múdrosť a ilúzie filozofie*. Bratislava.
- [4] POPPER, K. R. (1959): *Logic of Scientific Discovery*. Basic Books, New York.
- [5] QUINE, W. V. O. (1953): *From a Logical Point of View*. Harvard University Press.
- [6] SEARLE, J. R. (1994): *Mysl, mozek a veda*. Praha.
- [7] SERRES, M. (1968): *Hermes I. La communication*. Minuit, Paris.